

УДК 9 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(75).2020.206278

**ДИНАМІКА ГУМАНІТАРНИХ ПРІОРИТЕТІВ У ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ДИЛЕМА НАМІРІВ ТА ДІЙ****Валентин КРИСАЧЕНКО***orcid.org/0000-0002-4965-2750*

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу військового та патріотичного виховання НДІУ

Анотація. Досліджується динаміка гуманітарних пріоритетів у політичному житті українського суспільства. Показано, що гуманітарні пріоритети державної політики мають визначатися національними інтересами всього суспільства, забезпеченням прав і свобод громадян. До базових гуманітарних пріоритетів віднесено рівень людського розвитку, демократичність суспільства, високий рівень стандартів життя, гендерну рівність та ін. Для формування консолідованої політичної нації важливими є: спільність загальнонаціональних інтересів, збереження історичної пам'яті, розв'язання міжетнічних та міжконфесійних проблем, налагодження суспільної злагоди, толерантності та консенсусу. Простежена динаміка процесів декомунізації, мовної політики, набуття українською церквою помісного статусу тощо. Виявлена певна непослідовність та суперечливість між намірами та діями вищих органів влади у визначенні самих пріоритетів державної політики у сфері гуманітаристики. Спостерігається також наявність тих чи інших регресивних проявів та відступів від стратегічних орієнтирів державотворення. Визначальним фактором подібних явищ є деструктивний вплив зовнішніх чинників, зокрема російського, спрямованого на формування в українському суспільстві сепаратистських та колабораціоністських рухів, суспільної незгоди та непокори, безладдя та хаосу. Військова агресія РФ та анексія нею частини території України стали прямим викликом та загрозою самому існуванню держави, гарантуванню прав і свобод її громадян. Особливу увагу звернено на процесуальну незавершеність реформ у гуманітарній сфері, що проявляється, зокрема, в декларативності і відсутності практичних рішень і дій щодо виконання низки стратегічних державних проектів.

Ключові слова: гуманітарні пріоритети; декомунізація; історична пам'ять; українська мова як державна; Православна церква України; російська агресія; декларативність політики; загальнонаціональні цінності.

**DYNAMICS OF HUMANITARIAN PRIORITIES
IN THE POLITICAL LIFE OF THE INDEPENDENT UKRAINE:
THE DILEMMA OF INTENTIONS AND ACTIONS****Valentyn KRYSACHENKO***Doctor of Philosophical Sciences, professor,**Head of the Department of Military and Patriotic Education of RIUS*

Annotation. The dynamics of humanitarian priorities in the political life of the Ukrainian society are investigated. It is shown that the humanitarian priorities of the state policy must be determined by the national interests of the whole society, the protection of the rights and freedoms of its citizens. Basic humanitarian priorities include the level of human development, democratic society, high standards of living, gender equality, and more. The following characteristics are important for the formation of a

© Крисаченко В.

consolidated political nation: common national interests, preservation of historical memory, resolution of interethnic and interdenominational issues, establishment of social tolerance and consensus. The dynamics of the processes of decommunization, language policy, acquisition of local status by the Ukrainian church have been traced. Some inconsistency and contradiction between the intentions and actions of the higher authorities in determining the priorities of state humanitarian policy have been revealed. Also, some regressive manifestations and deviations from the strategic orientations of state formation are observed. The decisive factor in such phenomena is the destructive influence of external factors, in particular the Russian one, aimed at the formation of separatist and collaborative movements in the Ukrainian society, social disagreement and disobedience, disorder and chaos. The military aggression of the Russian Federation and its annexation of a part of the Ukrainian territory became a direct challenge and threat to the very existence of the state, guaranteed rights and freedoms of its citizens. Special attention is paid to the procedural incompleteness of reforms in the humanitarian sphere, which is manifested, in particular, in the declarative nature and lack of practical decisions and actions on the implementation of a number of strategic state projects.

Key words: humanitarian priorities; decommunization; historical memory; Ukrainian as the state language; Orthodox Church of Ukraine; Russian aggression; political rhetoric; national values.

Невпинний і важкий шлях України до державної незалежності – це наперед боротьба за права і свободи людини, бажання нації самостійно вирішувати свою долю, стремління зберегти й утверджувати власні цінності і шанувати духовні підвалини інших народів. Загалом національний суверенітет постає як умова та засіб демократичного розвитку України, в якій людина є і найвищою цінністю, і самим смыслом існування держави. Внаслідок цього гуманітарні пріоритети суспільного життя кардинально впливають на збереження самого ества України – її народу, складають підґрунтя її національних інтересів та національної безпеки, векторизують сталий розвиток країни у напрямку забезпечення соціальних прав її громадян, утвердження держави у світовому співтоваристві.

Природу гуманітарних цінностей та їх вплив на суспільне життя досліджували В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Губерський, В. Бех, І. Варзар, М. Головатий, В. Горбатенко, П. Кононенко, В. Кремень, М. Михальченко, М. Попович,

М. Шульга, М. Хилько та ін. Особливості формування української політичної нації та механізми налагодження міжетнічних відносин знаходились у центрі уваги Ю. Бадзьо, В. Бебика, Є. Бистрицького, О. Валевського, О. Литвиненка, В. Лісового, І. Кураса, О. Рафальського, М. Степико, М. Шульги та ін. Проблеми міжконфесійного чину аналізували В. Бондаренко, С. Здіорук, А. Колодний, О. Онищенко, П. Ситник, В. Шевченко та ін. Українська гуманітаристика в контексті розбудови демократичного суспільства привертала увагу таких відомих зарубіжних дослідників, як З. Бжезинський, Е. Вілсон, Ф. Гаек, Т. Гран, Н. Дарчевська, Г. Кіссінджер, Дж. Сорос та ін. Здійснений науковий пошук дав можливість виявити повноту та наповнюваність гуманітарних пріоритетів, їх значення в трансформаційних процесах, акцентував увагу на низці нерозв'язаних та проблемних питань, що є безумовним стимулом для подальших досліджень.

Гуманітарні пріоритети державної політики мають визначатися національними інтересами українського

суспільства, демократичними правами і свободами кожного із громадян. До першочергового кола таких пріоритетів, безумовно, належала потреба реального та правового вивільнення громадянського життя з-під гніту тоталітарної системи, налагодження міжетнічних та міжконфесійних відносин, піднесення культури, освіти та науки до рівня європейських стандартів, створення ефективної системи охорони здоров'я, забезпечення гендерної рівності всіх громадян тощо. Досвід розбудови незалежної України засвідчує чималу проблемність у реалізації тих чи інших гуманітарних векторів її розвитку, подекуди – відверте тупцювання на місці, значну регресію, згортання чи навіть зворотність намічених стратегічних орієнтирів. Все це визначає необхідність системного аналізу стратегії гуманітарного розвитку України, особливо в тій її частині, котра визначається ціннісно-смісловими пріоритетами буття. Означена мета дослідження передбачає також пошук відповіді на сакральне запитання: чому благи наміри багатьох політиків та владних інституцій разуче контрастують з їхніми практичними діями в реальному житті? В свою чергу ефективність дослідження спирається і залежить від поєднання онтологічного та політологічного підходів, використання переваг аксіологічного, герменевтичного та системного методів, а при цьому гуманітарний розвиток експлікується крізь призму синергетичного бачення поступу України з можливістю виявлення перспективних «точок зростання» її успішності.

У кризові для тоталітарної радянської держави часи «перебудови» саме гуманітарні цінності були оголошені українськими подвижниками пріоритетними

для здобуття незалежності, її своєрідними рушіями. Згадаймо бодай деякі знакові події останніх двох, передвісних до історичного серпневого Акту 1991 р. Так, у 1989 р. було засновано Народний рух України за перебудову (1 липня), створено Республіканську асоціацію українознавців (19 жовтня), відновлено роботу Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка (21 жовтня), організовано Республіканське товариство єврейської культури (21 листопада), проведено Республіканський фестиваль сучасної пісні і популярної музики «Червона рута» в Чернівцях (17–26 вересня) тощо. Новий 1990 р. одразу уславився живим ланцюгом – «українська хвиля» людських рукостискань з'єднала Київ і Львів, сотні інших міст і містечок України, згуртувала соборною мрією багатьох українців (22 січня). Тоді ж зорганізувались у свої національні Товариства українські греки та румуни (10 січня і 23 лютого), легітимізувались інші національно-культурні об'єднання. Потужним камертоном очікуваної жаданої волі і незалежності відізвалося в серцях небайдужих українців студентське голодування в жовтні 1990 р. в Києві на майдані Незалежності, що сприймалося як прояв волевиявлення всього нвроду, а тому і отримало назву *Революція на граніті* [27]. Ці та інші події засвідчили, що людина, її духовні цінності і життєве призначення, жадане передчуття бажаних, давно очікуваних змін, і стали тим епіцентром, навколо якого не могла не згуртуватися нова незалежна Україна, вільна нація вільних людей. І так сталося.

16 липня 1990 р. Верховна Рада (тоді ще – УРСР) проголосила Декларацію про державний суверенітет України, а через рік – 24 серпня 1991 р. – Україна

ухвалила Акт проголошення незалежності України. 1 грудня того ж року всенародний референдум абсолютною більшістю голосів конституював правочинність цього історичного Акта. І саме гуманітарні пріоритети склали суть преамбули, тобто обґрунтування та призначення самої Декларації. Йдеться, зокрема, про те, що парламент діє від імені народу, прагне створити демократичне суспільство і всебічно забезпечити права і свободи людини, шанувати національні права всіх народів, дбати про повноцінний розвиток країни і розбудовувати правову державу і проголошує «Державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [11, с. 7]. Логічним продовженням Декларації став славнозвісний серпневий 1991 р. Акт незалежності, в преамбулі якого зазначалось, що він постав як чітка і своєчасна відповіддю на смертельну загрозу над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР [11, с. 12–13]. Його підтримка всім українським народом, усіма регіонами країни стала політико-правовою підставою для визнання України незалежною державою усім міжнародним співтовариством.

Перед молодого державою постали архіважливі надзавдання як усередині країни, так і на міжнародній арені. А серед них чи не найголовніше – створити політико-правове поле та розробити конкретні шляхи й механізми з реалізації людиноцентричності її політики, на практиці реалізувати тезу про те, що не людина існує для держави, а, навпаки, держава – для людини. І саме в цих питаннях визначалась можливість нової

влади здійснювати відповідні кроки та зміни, а також – і це принципово – бажання здійснювати ті чи інші реформи.

Зрозуміло, що найпершим і найголовнішим завданням Верховної Ради УРСР першого скликання (червень 1990 р. – серпень 1991 р.) було окреслення стратегії розвитку молоді держави, що, у свою чергу, вимагало визначення своєї чіткої позиції щодо пережитого комуністичного минулого. Внутрішній розклад політичних сил у Верховній Раді аж ніяк не міг сприяти ефективній роботі у цьому напрямку: організовану більшість мали комуністи фракції «За Радянську суверенну Україну», більш відому як «група 239», а опозиційна демократична «Народна рада» нараховувала 125 депутатів. За партійною ж належністю – 380 членів КПУ – «група 239» з легкістю могла набирати під час голосувань конституційну норму. Оптимізму додавало лише те, що і серед комуністів не було єдності: ортодокси на чолі з партійним лідером С. Гуренком вперто орієнтувалися на збереження СРСР, а суверен-комуністи, до яких належав і тодішній Голова Верховної Ради Л. Кравчук, схильні були прислухатися до вимог народу щодо суверенізації України. Саме поєднання зусиль «Народної ради» з останніми й уможливило проведення 17 березня 1991 р. паралельного із Всесоюзним референдумом про збереження СРСР опитування громадян України щодо підтримки Декларації 16 липня 1990 р. Перевага на республіканському опитуванні підтвердила бажання переважної частини українського суспільства рухатись до незалежності.

Саме в цей час, 17 квітня 1991 р., і було прийнято багато в чому знаковий Закон України «Про реабілітацію жертв

репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Знаковість його полягала в тому, що були визначені вихідні дефініції оцінки минулого державного режиму не лише як комуністичного, але і як тоталітарного. Так само було окреслено і правовий статус репресованих у часи його існування, з акцентацією саме як «жертв». Початок був обнадійливим. Понад те, на хвилі народного піднесення після проголошення Акта 24 серпня визначається щодо свого ставлення до безпосередніх творців минулого режиму і Верховна Рада: 26 серпня 1991 р. її Президія оголошує указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», а 30 серпня того ж року Верховна Рада ухвалює указ «Про заборону діяльності Компартії України». Шлях до політико-правової декомунізації країни було відкрито.

Втім, нерішучість і непослідовність у своїх діях керівництва держави, отямлення після визвольного натиску народу компартійної номенклатури і, головне, підживлення її реваншистських намірів російськими ресурсами, включно з інформаційними, спочатку пригальмувало, а потім і взагалі розвернуло назад декомунізаційні процеси. Вже через півтора року, 6 березня 1993 р., на конференції в Макіївці відбувається організаційне гуртування комуністів, яке узаконює 19 червня з'їзд у Донецьку: так, під осучасненими програмними гаслами, що, мовляв, створена «нова» Компартія України, було легітимізовано і реанімовано цю злочинну організацію. А Міністерство юстиції України в жовтні того ж року реєструє комуністичну партію і тим самим відкриває їй можливість легального ведення антидержавної руйнівної діяльності. І для цього надає

КПУ можливість пропагувати і втілювати свої задуми в житті навіть з найвищою – парламентської – трибуни. Після виборів 1994 р. КПУ сформувала найбільшу фракцію; комуністи склали основу коаліційної більшості і після виборів 1998 р.; в 2002 р. їх відтіснила на друге місце «Наша Україна»; зате в 2006 р., разом із соціалістами та регіоналами, вони знову диктували свою волю в парламенті. Після перемоги демократичних сил на виборах 2007 р. і певної «тінізації» компартійних депутатів, в 2010 р. КПУ увійшла до правлячої коаліції «Стабільність і реформи», а в 2012 р. знову співпрацювала разом з регіоналами. Протверзіння в суспільній свідомості настало лише на виборах 2014 р., коли КПУ не пододала 5% бар'єр і не потрапила до парламенту. Для народного прозріння, на жаль, знову знадобилася відверта демонстрація українською компартією підтримки територіальних та культурних зазіхань Росії в бік України.

Чи реагувало суспільство на гальмування процесів декомунізації і, зокрема, легалізацію КПУ? Безумовно, і свідченням цього є звернення 139 народних депутатів до Конституційного Суду України. Рішення останнього від 27 грудня 2001 р. було несподіваним: Компартія України є громадською організацією, до КПРС не має ніякого відношення і не є її правонаступницею, в ГКЧП участі не брала. А тому ніякої заборони на її публічну діяльність бути не може. По суті справи, була проігнорована історична спадкоємність КПУ з КПРС, яка повинна нести відповідальність, включно з кримінальною, за організовані нею в часи існування СРСР масових репресій, терору, голодоморів та інших злочинів проти людяності. Така поблажливості

найвищої судової інстанції відверто межувала із створенням загрози для національних інтересів та безпеки держави і викликала зрозуміле занепокоєння та осуд не лише українського громадянського суспільства, але й міжнародної спільноти.

Подібна політико-правова аморфність та нерозбірливість гірко відгукнеться в кризові для України часи, зокрема, в останні місяці правління В. Януковича. На той час, за оцінками аналітиків, в Україні легально діяли щонайменше 14 антидержавних проросійських партій [1]. До цього переліку увійшли аж три «комуністичні» – Компартія України, Компартія України (оновлена) і Компартія робітників і селян, їхня «кревна сестра» – Прогресивна соціалістична партія, цілий гурт комуністично-шовіністичних об'єднань – «Родина», «Русский блок», «Русь», «Русь единая», «Русское единство», «Союз», «Отчизна» і т. д. і т. п. Маючи своїх симпатиків та активістів переважно на сході та півдні України, вони відіграли активну роль у створенні дестабілізації, сепаратистських настроїв, антиукраїнських акцій та інших антидержавних діяннях і сприяли, таким чином, здійсненню і анексії Криму, і окупації частин Донецької та Луганської областей.

І лише після російської агресії, в умовах гібридної війни, через чверть (!) століття після здобуття незалежності законодавча влада України знову звертає свою увагу на проблему декомунізації. 9 квітня 2015 р. Верховна Рада України ухвалює Закон України «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Подальші непрості

колізії його втілення в життя добре відомі, як і те, що певна частина політикуму і досі не згодна з його чинністю. 12 грудня 2015 р. Окружний адміністративний суд Києва задовольнив позов Міністерства юстиції України у повному обсязі, заборонивши діяльність Комуністичної партії України. Для підтвердження чинності заборони знадобилося ще й окреме рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р., який підтвердив його відповідність існуючим конституційним нормам. А дещо згодом було внесено доповнення та зміни в один з перших антикомуністичних законів ВР, і 13 березня 2018 р. прийняли Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». «Роз'яснення» від влади дочекалися аж через 27 років з часу прийняття самого закону, за цей час у незалежній Україні вже виросло нове покоління громадян, свідомість яких зазнавала, безперечно, згубного впливу комуністичної ідеології.

Не менш тернистим до незалежності був і шлях Української Православної Церкви, котра, після неправочинного перепідпорядкування в 1686 р. Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріархату, в умовах важкої боротьби за збереження власної ідентичності, не втратила надії на вивільнення від його диктату та гніту. В умовах розпаду СРСР московська церковна влада докладала всіх зусиль, щоб призупинити рух українських православних до автокефалії, і для цього створювала видимість перемін. Влітку – восени 1990 р. на Помісному та Архієрейському соборах РПЦ своєму Українському екзархату надала нову

назву – Українська Православна Церква з правами самостійності в управлінні, але при цьому «не було чітко окреслено розмежування між Московською патріархією та її установами, з одного боку, та установами УПЦ – з іншого» [3, с. 194]. У цих умовах чітко визначилася видатна роль предстоятеля УПЦ, митрополита Філарета, в об'єднанні єпископату та мирян на шляху – від 1991 до 2019 рр. – до набуття українським православ'ям статусу помісної автокефальної церкви.

І це сталося, і сталося цілком правочинно, оскільки «згідно з історичною традицією та канонічними правилами в незалежній державі зі значною частиною православного віросповідання утворюється Помісна Православна церква» [3, с. 195]. Собор УПЦ відбувся 1–3 листопада 1991 р. в Києво-Печерській лаврі і ухвалив рішення про автокефалію Української Православної Церкви. Під рішеннями Собору стоять всі необхідні підписи: правлячих архієреїв, делегатів від усіх єпархій, духовних закладів та монастирів. Отже, рішення Собору підлягали безумовному виконанню в межах канонічної території УПЦ, тобто в межах незалежної української держави.

На жаль, саме цих зобов'язань щодо прав мирян новоствореної УПЦ держава не виконала, зокрема, після того, як 27 травня 1992 р. у Харкові відбувся незаконний «архієрейський собор» УПЦ МП, тобто своєрідне виїзне засідання РПЦ, на якому, під московський диктат, було ухвалено низку рішень, що «скасовували» ухвали автокефального собору і усували від керівництва церковними справами предстоятеля УПЦ Філарета. Органи влади без будь-яких застережень спостерігали, як представники іноземної церкви вживляються в тіло суверенної

України, захоплюють катедри, храми, монастирі, семінарії, землю тощо. І з усіх амвонів, включаючи лаврські – Києво-Печерської, Почаївської, Святогірської, – знову залунали славословія про «єдиную и неделимую».

По суті справи, весь тягар зі збереження й утвердження помісної української церкви взяли на свої плечі свідомі своєї правоти церковні ієрархи, чесні отці і ченці, миряни, громадянське суспільство загалом. І в тому ж 1992 р. 22–23 червня був скликаний Об'єднаний собор, на якому злились воедино дві гілки українського православ'я: автокефальна Українська Православна Церква на території держави і Українська Автокефальна Православна Церква, яка несла своє служіння в діаспорі. Об'єднана церква отримала назву Українська Православна Церква Київського Патріархату, а її очільниками стали видатні церковні діячі – послідовно патріархи Мстислав, Володимир та Філарет.

Самовідданість і самопожертва мирян та ієреїв засвідчили правоту УПЦ Київського Патріархату і призвели до зміцнення церкви та зростання кількості приходів, укріплення її авторитету в конфесійному середовищі та на міжнародній арені. У тому ж річищі формувалась і думка громадянського суспільства, яка через посередництво своїх посланців у Верховній Раді навесні 2018 р. викристалізувалась у Звернення до Вселенського патріарха щодо надання українській церкві помісного статусу. Відбулося своєрідне історичне поєднання як об'єктивних чинників, тобто канонічного права УПЦ КП на автокефалію, так і суб'єктивних начал, тобто волі і бажання зацікавлених сторін у позитивному вирішенні питання.

Далі події розвивались досить стрімко і втішно: вселенський престол з розумінням віднісся до звернення парламентарів. 9–11 жовтня 2018 р. Синод Константинопольської православної церкви скасував, зокрема, неправочинне перепідпорядкування у 1686 р. Київської митрополії Московському патріархату і підтвердив її канонічну та організаційну єдність з матір'ю-церквою. Наступний важливий крок зробили українські православні: на Помісному Об'єднавчому Соборі 15 грудня 2018 р. УПЦ КП, УАПЦ та частина єпископів УПЦ Московського патріархату зуміли подолати розбіжності і оголосили про створення єдиної Православної Церкви України. Спираючись на рішення цього Собору та на право української церкви бути помісною у власній державі, 6 січня 2019 р. патріарх Варфоломій вручив у Константинополі предстоятелю ПЦУ митрополиту Епіфанію Томос про надання автокефалії. З того часу ПЦУ знаходиться на 15 місці у списку автокефальних церков, а Московський патріархат втратив свою юрисдикцію над колишньою Київською митрополією. Вселенський патріарх також не визнав титулів архієреїв РПЦ в Україні, іменуючи її предстоятеля, наприклад, як «Онуфрій митрополит РПЦ у Києві».

Рух українського православ'я до статусу автокефальної помісної церкви вкотре засвідчив, наскільки розв'язання животрепетних питань із забезпечення прав громадян у цілому та на свободу віросповідання зокрема залежить від політичної волі держави, виконання нею взятих на себе відповідних конституційних зобов'язань перед власним народом. В іншому разі могло і не бути того ганебного провалу у державній політиці щодо власних громадян тієї чи іншої

конфесійної орієнтації, який відбувся, починаючи з 1992 р., після «реанімації» на території України своєї «філії» Московського патріархату і фактичного відсторонення органів управління від правового розв'язання конфліктної ситуації між представниками обох конфесій.

Одним із перших документів, який Верховна Рада ухвалила після Акта проголошення незалежності, стала Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.) [11, с. 13–15]. По суті справи, це було своєрідне доповнення і роз'яснення Декларації 16 липня 1990 р., зокрема ст. 1 «Самовизначення української нації», в якій мовилось: «Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення. Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу». В цій статті використовується два поняття – «українська нація» і «український народ», причому з контексту стає зрозумілим, що обсяг другого поняття ширший від першого. Поняття «українська нація» використано в європейському розумінні нових часів, коли демократичні держави будувались за принципом нація – держава, тобто з постулюванням існування державотворчої, титульної нації [10, с. 22–24]. До українського народу віднесено усіх громадян держави, тобто титульний етнос і національні меншини, і саме він, «народ України», проголошується «єдиним джерелом державної влади в Україні» (ст. 2). Отже, поставало логічне завдання: визначитись політико-правовим чином щодо гарантування не лише громадянських, але й етнічних прав і свобод

представникам як самого титульного етносу, так і національних меншин.

Листопадова Декларація 1991 р. статтею першою «гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права... Дискримінація за національною ознакою забороняється і карається за законом». А далі проглядаються спроби означити сам механізм гарантування відповідних прав національних меншин: «Українська держава гарантує всім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць» (ст. 2). Але на той час ніяких «національно-адміністративних одиниць» на території України не існувало, а право на «збереження традиційного розселення» приховувало в собі контекст, подібний до практики політики апартеїду. Потім дається розтлумачення існуючого на той час мовного законодавства: «В межах адміністративно-територіальних одиниць, де компактно проживає певна національність, може функціонувати її мова нарівні з державною мовою» (ст. 3). А ще далі – преференція російській мові, але без будь-яких конкретизацій щодо сфер користування, і вкрай аморфне положення щодо державної мови: «В регіонах, де проживає кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для всього населення даної місцевості» (ст. 3). Зрозуміло, що з подібним правовим підґрунтям українській мові ще довго довелося очікувати на набуття належного їй місця в державі Україна.

Верховна Рада звернулася до питань етнополітики в законі «Про національні

меншини в Україні», схваленому 25 червня 1992 р. [17]. Утверджуючи для громадян України всіх національностей право на мову, освіту, культуру, історичну пам'ять тощо, залежно від їхнього походження, в законі зазначалось, що «держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію» (ст. 6). У цьому викладі національно-культурна автономія цілком співзвучна поняттю «національно-персональна автономія» часів УНР і ніяким чином не передбачає її супровід відповідними змінами в адміністративно-територіальному устрої держави шляхом, наприклад, створення «автономних» сіл, районів, республік тощо. Єдиним винятком стало надання, наприкінці часів «перебудови», під шаленим тиском проросійських сил, Кримській області статусу автономної республіки, котра стала для Росії плацдармом у її війні проти України.

Цей закон у багатьох своїх положеннях не був документом прямої дії, а передбачав створення додаткової необхідної нормативної бази. Такою, наприклад, є ст. 8 про мову діловодства і документації місцевих органів влади і місцевого самоврядування, яка мала спиратися на відповідні статті інших законів про мову. В останньому варіанті, зокрема, це було посилення на ст. 11 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р., який у 2018 р. Конституційним Судом України був визнаний невідійшим. І подібних невизначеностей у законі про національні меншини було і є чимало.

На жаль, включно до нинішнього часу базового закону про національну політику в Україні так і не було ухвалено, хоча практично кожне скликання

Верховної Ради з ентузіазмом бралось за цю справу і деякі з проєктів навіть проходили голосування в першому читанні. Певною мірою ця законодавча прогалина пояснюється тим, що Україна позитивно сприйняла відповідні міжнародні акти в сфері міжнаціональних відносин. Йдеться про Рамкову конвенцію на захист національних меншин, підписану 1 лютого 1995 р. у Страсбурзі; Верховна Рада ратифікувала її 9 грудня 1997 р. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин була підписана також у Страсбурзі 5 листопада 1992 р.; Україна її ратифікувала у травні 2003 р. Обидва документи, відповідно до чинного законодавства, стають частиною національного права і діють на всій території держави.

Молода незалежна українська держава не спромоглася навести належний лад і в мовній сфері, зокрема чітко визначитися щодо державного статусу української мови та функціонування інших мов в Україні. На час здобуття незалежності діючим був Закон УРСР «Про мови в Українській РСР», ухвалений ще 28 жовтня 1989 р. [16]. Цей закон залишався чинним аж до 10 серпня 2012 р., коли було ухвалено сумнозвісний, по суті своїй – антиукраїнський, закон «Про засади державної мовної політики». Отже, 23 роки фактичного мовного беззаконня з величезними преференціями російській мові. І ось чому.

Дійсно, Закон 1989 р. визнавав українську мову державною (ст. 2). Проте ця стаття була лише демократичною завісою, «ширмою» для інших положень закону, в яких ті ж самі права, а в багатьох сферах – ще й більші, надавались російській мові. Остання оголошувалась мовою міжнаціонального спілкування (ст. 4), а тому і на території України

(ст. 3), і в її міждержавних зносинах (ст. 12) закріплювалась можливість використання російської мови, що в реальній практиці так і виглядало. Це ж саме стосувалося мови актів державної влади та управління (ст. 10), технічної та проєктної документації (ст. 13), громадянських та особистих документів (ст. 14) тощо. Цю ж мовну парадигму фактично закріпила і Конституція України 1996 р., як про це згодом з гіркотою згадував тодішній депутат, а згодом і Генеральний прокурор України Віктор Шишкін: «Провалом є знищення статусу української мови, бо особливо виділено було російську мову» [7].

Враховуючи важкі наслідки тотальної політики русифікації, якої Україна зазнавала протягом усіх століть свого перебування в російській імперії, сподівання на те, що рідна мова, нехай тепер і в престижному статусі «державної», зможе набутти повноцінного використання в усіх сферах суспільного життя, залишались марними. І лише завдяки зусиллям громадянського суспільства, небайдужих політиків та управлінців, ентузіастів освіти, науки і культури українська мова почала утверджуватись в державі і як мірило її національного буття, і як потужний потенційний консолідуючий чинник суспільної злагоди.

Та цьому поступу нищівний удар готувала проросійська влада Януковича, зніціювавши Верховну Раду на предмет прийняття т. зв. «мовного закону», або, за іменами його репрезентантів, «Ківалова – Колесніченка». Ухвалений на третьому році президентства Януковича, закон «Про засади державної мовної політики» своїм змістом взагалі відвів українській мові в рідній державі статус другорядної [15]. Українській мові таки

декларовано статус державної (ст. 6), але його занурено в такий лексико-семантичний різнобій «категоріального апарату» закону, що вона – українська мова – в ньому просто-таки губиться. Автори вводять такі лексеми, іменуючи їх «термінами», як: державна мова, мовна група, регіональна мовна група, регіональна мова або мова меншини, рідна мова, мова національних меншин тощо. Особлива функція покладена на поняття «регіон», яке може означати культурний ландшафт обсягом від Криму і до якогось окремого села чи містечка. І саме регіонам парламентські «регіонали» і визначили вирішальні функції що втілення в життя мовного закону: якою мовою спілкуватися, якою творити документи, на якій звертатися в різні органи – все це визначають саме в регіонах, без будь-якого огляду на центральну владу. Кращого інструменту для створення мовної анархії в державі годі було навіть уявити, чим одразу кинулись користуватися численні проросійські сепаратистські рухи та організації.

А для повноти картини до переліку регіональних мов або мов меншин (ст. 7.2) включено і «русинську» мову, закладаючи, таким чином, у сам документ підставу для відновлення сепаратистських акцій на Закарпатті. Самому ж Києву визначили таке завдання: «Акти вищих органів державної влади приймаються державною мовою і офіційно публікуються державною, російською та іншими регіональними мовами або мовами меншин» (ст. 10.1). Таким чином, замість того, щоб закласти в законодавство принцип оволодіння державною мовою всіма громадянами України і, відповідно, розуміння ними ухвалених актів, цю функцію з освоєння усіх

існуючих в Україні мов покладено на саму центральну владу. А чого вартий лише один з пунктів щодо мови навчання: «Мова навчання у приватних навчальних закладах усіх освітніх рівнів визначається засновником (власником) цих закладів» (ст. 20.6). З огляду на те, яка частина національного багатства знаходиться у власності іноземних громадян, і споглядаючи на практику приватизації ними українських мас-медіа з наступним визначенням їхнього політичного курсу, можна лише уявити, яку освітню стратегію вони б практикували в Україні. І подібних суперечностей та алогічних положень у цьому законі вистачає з надлишком.

Знадобилося майже шість років, аж поки 28 січня 2018 р. Конституційний Суд України своїм рішенням не відмінив цей ганебний документ [19]. Прикметно, однак, як саме було сформульовану підставу для цього рішення: «Конституційний Суд України дійшов висновку, що порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення Закону № 9073 під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради України 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат прийняття Закону». І саме через це його слід «визнати таким, що не відповідає Конституції України». На резонні зауваження депутатів-позивачів щодо «невідповідності Конституції України змісту Закону» відповіді, по суті, так і не було отримано. Таким чином, антиукраїнський антидержавний закон був позбавлений чинності не через ту шкоду, яку він завдавав суспільству, а лише через процедурні негаразди. Постає логічне запитання: а якби тих порушень під час голосування

не було, то чи взявся б Конституційний Суд за розгляд цього закону? І досить важко стверджувати, що відповідь на нього була б позитивна...

А до прийняття нового, справді державного, мовного закону довелося чекати ще понад рік, до прикінцевих днів каденції п'ятого президента, та й, як невдовзі з'ясувалося, самої Верховної Ради України. Лише 25 квітня 2019 р. було прийнято закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який 15 травня підписав П. Порошенко, що мав вступити в дію 16 липня того ж року [14]. В цьому законі прописані положення, яких громадяни чекали, після багатовікового цькування рідної мови, одразу ж після проголошення Акта незалежності. Українська мова затверджена як державна мова в Україні, причому – єдина (ст. 1.1), а такий її статус «зумовлений державотворчим самовизначенням української нації» (ст. 1.2). Причому вперше вказано на власне державницьке значення української мови: «Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також фактором єдності і національної безпеки» (ст. 1.8). Вперше також йдеться про корінні народи, зокрема кримських татар, мовні проблеми яких передбачено вирішувати спеціальним законодавством (ст. 2.3). Передбачаються вимоги до володіння державною мовою кожним громадянином України, а також знання певного мінімуму під час набуття громадянства. Відчувається, що цей закон підготовлено з врахуванням досвіду розвинених країн, у яких явним абсурдом виглядала б практика

ігнорування чи зневажання своєї державної мови.

Втім, враховуючи невтішний вітчизняний досвід розбіжностей, з одного боку, благих намірів та результатів їх втілення в життя – з іншого, підстав для оптимізму не так уже й багато. 3 липня 2019 р. Міністерство культури, роз'яснюючи громадянам перспективи одержавлення української мови, з відтінком гумору, вже в преамбулі свого тлумачного рескрипту зазначило: «Когось, мабуть, розчаруємо, а когось втішимо: з 16 липня в Україні кардинальних змін у мовній сфері не відбудеться. Однак цей день стане стартом для поступового їх впровадження, яке триватиме протягом кількох років» [20]. І ці «кілька років» – аж цілих п'ять (!) – час, достатній для випускника школи, щоб стати магістром, але недостатній для держави, щоб впровадити загальнонаціональні мовні стандарти. Можна закинути, що призначення будь-якої декларації якраз і полягає в публічних заявах про наміри чи урочисте проголошення політичних принципів, і за ними настає практична законодавча робота з утілення в життя проголошеного. На жаль, декларативні заяви у своїй переважній більшості так і залишилися лише намірами, а їхнє опрідметнення рухалось і здійснювалось зовсім в іншому, нерідко – в не зовсім бажаному, а то й – прямо протилежному, напрямку.

Таким чином, утвердження гуманітарних пріоритетів розвитку українського суспільства відбувається шляхом подолання потужної протидії тих недружніх сил, котрі не зацікавлені в успішному розвитку України як процвітаючої незалежної держави. В узагальненому вигляді ці сили зводяться до двох взаємопов'язаних складових: радянське

минуле і російське сучасне, які, на жаль, знаходять поживне середовище і всередині частини самого українського суспільства. Ця «гримуча суміш» прагне пролізти в усі шпаринки українського життя, і перелаштувати його на сланий лад. Саме це є головним і вирішальним чинником як пробуксовування реформ в Україні, так і успішного поступу нашої держави.

Свої перші кроки на початку 90-х років незалежна Україна робила у вкрай несприятливих політичних, економічних та соціальних умовах. Керівництво як СРСР (М. Горбачов), так і РСФСР (Б. Єльцин) ніяк не бажало суверенізації України навіть уже в той час, коли розпад радянської імперії став доконаним фактом. На останньому засіданні Держради СРСР, яке відбулося 26 листопада 1991 р. в новоогарьовській резиденції, позиції обох російських керівників щодо реформатування СРСР відрізнялися лише термінологічно: генсек-президент вважав що має бути «конфедеративна держава», а перший президент РФ наполягав на словоутворі «конфедерація демократичних держав». І лише рішуча позиція українського народу, який 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі засвідчив свою волю до незалежності, змусила їх обох дещо змінити тональність. Щоправда – лише у бік «фасадної» декорації: 3 грудня Горбачов озвучив ідею міждержавного об'єднання, а 8 грудня в Мінську вже була підписана Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. Саме ця «співдружність» у подальшому стала одним із головних інструментів здійснення російського тиску на країни т. зв. «ближнього зарубіжжя», і особливо на Україну.

Свої можливості як колишнього союзного центру в період роз'єднання «братніх» республік Москва використала з хвацьким завзяттям. З України, зокрема, були виведені всі фінансові активи та вивезена готівкова маса. Вона була позбавлена законного права на свою частку союзного майна за межами колишньої імперії, правонаступницею якої була одноосібно проголошена РФ. Натомість Україні дісталася деградована, однобічно орієнтована у військово-оборонному напрямку промисловість, зубожіле сільське господарство, розладнана фінансова сфера та розбалансована торгівля, вкрай злидений рівень суспільного добробуту тощо. Все це Москва із задоволенням переклала на молоді українську державу всіляко підігриваючи масову свідомість українського народу звинуваченнями на його адресу як головного призвідця і винуватця цих бід.

Таким чином, досягалась головна тактична мета кремлівської пропаганди: створення стану соціальної напруженості та непевності в майбутньому, перманентному очікуванні негараздів і розчарувань у новій владі. Про це переконливо свідчать дані соціологічного моніторингу «Українське суспільство», проведеного у 1992 р. Ось як виглядав перелік та рівень сприйняття найпоширеніших страхів серед населення України (у %): зростання злочинності – 68, нестримне зростання цін – 66, безробіття – 60, голод – 50, міжнаціональні конфлікти – 49, наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС – 47, масові вуличні заворушення – 21, холод у квартирі – 17 [25, с. 214]. І лише 2% населення зазначили, що вони по-справжньому нічого не бояться.

З того часу всіляко провокований і підживлюваний Росією стан внутрішнього неспокою став для неї засобом і шляхом проведення своєї агресивної політики щодо України. Зрозуміло, що в подібних соціально-ціннісних координатах брежневський «застій» репрезентувався ледь не як ідеальне суспільство, яке, з погляду кремлівських провідників, і мало слугувати своєрідним еталоном для молодій державі. Саме на цій популістській хвилі і трималася привабливість утопічних гасел та обіцянок місцевих компартійців. Доводиться констатувати, що, на жаль, навіть на початку третього тисячоліття за рівнем прихильності населення України до окремих політичних партій комуністична «примара» посідала перше місце: 2000 – 18%, 2001 – 21%, 2002 – 21% [25, с. 226].

Ще наприкінці 90-х років відомі науковці, зокрема президент-засновник Української академії політичних наук Микола Михальченко та політолог Зореслав Самчук, констатували: «Точкою відліку соціальної катастрофи сучасної України слід визначити рішення Верховної Ради 1992 року про передачу значної частини своїх і президентських повноважень прем'єр-міністру Леоніду Кучмі та його уряду. Хоч Кучма і вимагав додаткових повноважень, він не був готовий ні психологічно, ні професійно до їх використання, не мав ні об'єктивних, ні суб'єктивних умов для їх реалізації (відсутність управлінської команди, політичної стабільності тощо). В результаті почалась хаотично-спазматична «декретотворчість», яка поставила економічне та політичне життя держави на критичну межу. Агонія довершувалась управлінським волюнтаризмом, що підніс до

небаченого рівня корупцію, розкрадання, зловживання» [6, с. 4].

І тодішній президент, і прем'єр-міністр не змогли подолати своїх радянських стереотипів та ідеологем управління: внутрішні голоси і колишнього секретаря ЦК КПУ Леоніда Кравчука, і колишнього «червоного директора» ракетно-космічного заводу Леоніда Кучми тримали їх на припоні і не давали змоги відгукуватися на запити часу великих перемін. Це цілком було зрозумілим більшості свідомих українців, які ставили перед собою такі ж питання, як і ректор Волинського університету професор Анатолій Свідзинський: «Чому б нашій президентській команді, яка так запобігає перед Росією, що забуває про свій обов'язок перед власним народом, не зробити дружньої спроби пояснити своїм російським колегам просту істину: вільна, розвинена Україна стане вагомим гарантом європейської стабільності, спокою» [21, с. 12]. Втім учений розумів утопічність такої мрії, оскільки саме існування та спокій незалежних, вільних людей – то головний ворог для Росії: увесь її політичний менеджмент, як у минулому, так і тепер, вимагав безладу, беззаконня, хаосу, який вона сама створювала і в якому жила та знаходила свою імперську втіху. Й робить це і донині.

Концентром тогочасного ціннісного протистояння в українському суспільстві стала конституційна реформа. Конституція УРСР не відповідала ані новітньому волевиявленню українського народу, ані вимогам основних законів демократичних країн світу, на здобутки яких прагнула орієнтуватися молода незалежна Україна [4]. Шлях до знакової «конституційної ночі» 27 червня 1996 р.

був важким і тернистим: комуністична більшість у парламенті всіляко блокувала потрібні реформи, а їхні пропагандисти на місцях всіма засобами роздмухували ностальгію за «прекрасним радянським минулим» і всіляко саботували підтримку демократичним перемінам. Як відомо, своєрідним ультиматумом, який змусив народних депутатів отямитися і взятися за відстоювання своїх прав на владу, став вранішній тогоденний указ президента Л. Кучми про намір провести всеукраїнський референдум на предмет ще більшого посилення президентських повноважень, тобто фактичного скасування парламентсько-президентського устрою республіки. Загнані в глухий кут, жадаючи зберегти свій політичний вплив, народні депутати з 18 години вечора до 9 години і 17 хвилин ранку наступного дня аврально, слухаючи чергову статтю з трибуни у проголошенні своєрідного герольда, народного депутата М. Сироти, спромоглися досягти бажаного результату: існуюча система розподілу влади була збережена, і президент залишався підконтрольним Верховній Раді. А Україна отримала Основний закон, який містив у собі чималу кількість недемократичних поступок, суперечностей, недомовок, спрощень і т. п., котрі не завжди сприяли реальному практичному застосуванню Конституції в дії.

В. Стретович, безпосередній і активний учасник тих подій, згадуючи через 22 роки обставини прийняття Конституції, зазначав: «Вказівка була з Москви всіляко не давати ухвалити Конституцію, бо це, по суті, була відповідь на запитання, є українська держава чи нема, буде вона чи не буде» [7]. А про міру зомбування кремлівською пропагандою людської свідомості свідчить бодай той

факт, що один із проштовхувачів тогочасного конституційного ухвалення М. Сирота через декаду літ пишномовно закликав: «Допомогти Росії в її розвитку – прямий обов'язок не лише України і країн СНД, а й усієї світової спільноти. Від цього також, без перебільшення, залежить подальший розвиток всепланетної цивілізації» (підкреслення наше. – В. К.) [23, с. 80]. Так, ні більше, ні менше: усім на світі слід забути про себе, а дбати, чи в Росії все добре, а всім «русофобам» буде особливо непереливки. Істина ж полягає зовсім у протилежному: саме існування Росії як агресора з її суперімперськими амбіціями підігнути під себе всіх і все і є реальною загрозою для безпеки всього людства.

Дійсно, протягом усієї своєї історії Росія всіляко прагне «допомагати» іншим, незваним гостем з'являючись на чужих землях і налаштовуючи там свій власний хижацький лад. «Проковтнувши» набуття Україною незалежності, Росія одразу ж взялася за стару, добру апробовану методу – сіяти сум'яття, внутрішній розбрат та протистояння. І тут у нагоді стала висмоктана з пальця т. зв. «кримська проблема». Зовнішній тиск і сепаратистські рухи підштовхнули Кримську облраду на початку 90-х ухвалити заяву про необхідність визначення нового державного статусу Криму, що завершилось, зрештою, відновленням Кримської АРСР (згодом трансформованої в АРК), яка і стала плацдармом для військової агресії Росії проти України [4]. Водночас після ухвалення Конституції ніяке узаконення «національно-адміністративних одиниць» на законодавчому рівні не обговорювалось і не легітимізувалось. В цих умовах знайшлися охочі використовувати місця компактного

проживання національних меншин для втручання у внутрішні справи України шляхом видачі паспортів іноземного громадянства громадянам України, ігнорування національного законодавства про освіту та культуру тощо. Внаслідок цього загальнонаціональні гуманітарні цінності, зокрема безпекові, опинилися під загрозою нових викликів з боку недружнього втручання сусідніх держав [28].

Після ухвалення Конституції в 1997 р. Україна приєдналася до Європейської хартії місцевого самоврядування, «взявши на себе відповідальність за розбудову системи місцевого самоврядування як однієї з головних підвалин демократичної держави» [22, с. 211]. Однак знадобилося ще понад два десятиліття для того, щоб Україна реально почала її втілювати в життя, передавши частину фінансових та управлінських повноважень об'єднаним територіальним громадам. Водночас реформування адміністративно-територіального устрою держави, який активно лобіюється зацікавленими сторонами в нинішній час, приховує у собі чергову загрозу для виникнення сепаратистських рухів та територіального розмежування України.

Відкриваючи міжнародну конференцію «Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти», яка відбулася 9–10 жовтня 2000 р. в Києві, тодішній секретар РНБО Є. Марчук наголосив, що «стратегія національної безпеки має сприяти психологічному єднанню нації навколо зрозумілих та суспільно значущих завдань, тобто бути суттєвим елементом національної ідеї, сприяти національній згоді» [26, с. 8]. Політик далі зазначив, що розробка такої стратегії є

вкрай нагальною проблемою: «Вона має визначати геополітичні орієнтири, альтернативи і наслідки геополітичного вибору України, структуру загроз і викликів національним інтересам держави на найближчі десятиліття, а головне, чітко сформулювати стратегічні напрями і пріоритети політики в усіх сферах національної безпеки – від внутрішніх трансформаційних процесів, соціально-економічних, військово-політичних і адміністративних реформ до проблем європейської інтеграції, співробітництва з міжнародними інституціями, структурами безпеки тощо» [26, с. 8–9]. А чи прислухались зацікавлені сторони до цього голосу? Чи здійснили нагальні кроки з покращення ситуації?

Звернемось у зв'язку з цим до Послання Л. Кучми за передостанній, відносно спокійний рік його правління. Суспільно-політичному розвитку країни та формуванню засад громадянського суспільства в Україні в Посланні присвячено зaledве 4% тексту. На широкий загал винесено проблеми політичної реформи, партійної системи, а побудова громадянського суспільства взагалі означена як стратегічне завдання нинішнього етапу розвитку України [13, с. 15–32]. Осердковими концентрами останнього названі неурядові організації, профспілки, молодіжні організації та жіночий рух, який визначено чомусь як «пріоритетний напрям укорінення європейських суспільних цінностей» [13, с. 29]. Невже інші сфери життя соціуму можуть усунутись від цієї справи? Світовий досвід розбудови демократії засвідчує, що це не так.

Цілком виваженими та стратегічно орієнтованими постають і пріоритети розбудови української політичної нації.

Увага звертається, зокрема, на запровадження ефективних механізмів консолідації всіх етнічних складових суспільства, національну ідею, культуру, духовність, мовний та релігійний чинники, взаємодію з українською діаспорою. І наголошувалось, що «все це визначає необхідність додаткових зусиль державних органів, громадськості та її організацій, спрямованих на реалізацію конституційних положень щодо розвитку історичної свідомості, традицій і культури української нації, а також етнічної та культурної самобутності всіх національних меншин в Україні» [12, с. 31]. Проте як у цьому, так і в інших гуманітарних питаннях президентський документ не містить навіть натяку на інструментальну складову їх розв'язання. А це, у свою чергу, не могло стати і стимулом для тих самих «державних органів» з векторизації своєї діяльності у бажаному для них напрямку «нічогонероблення». Що і підтвердили подальші події 2004 р., відомі як «помаранчева революція», коли громадянське суспільство взяло на себе обов'язок стимулювання, ненасильницьким чином, органів влади щодо зміни характеру та державних цінностей їхньої діяльності.

Звернемось до думки фахівців з Національного інституту стратегічних досліджень, котрі узагальнили здобутки гуманітарної політики України станом на 2005 р., тобто після чергових президентських виборів: «Гуманітарна сфера суспільства останнім часом зазнала вельми болючих трансформацій. Масова свідомість була дезорієнтована, в суспільстві зростали меркантилізм, жорстокість, радикальні настрої та апатія. Головною причиною того, що люди сприймали процеси перетворень переважно з

негативного боку, стала недосконалість реформаторського процесу, недостатнє врахування людського фактора, непрозорість механізмів приватизації, аморальна поведінка багатьох «нових підприємців» та корумпованість частини носіїв влади» [29, с. 372–373]. І науковці знову аргументовано радили владі, що ж саме необхідно здійснювати у сфері гуманітарної політики, аби вона дійсно стала людино- та україноцентричною. Це, зокрема: формування й утвердження демократичного суспільного ідеалу, формування національно-державної ідентичності, опрацювання ефективної національної ідеології, створення належного «стрижня самоідентифікації», розв'язання міжрелігійних суперечок, утвердження людиновимірної моделі соціально-політичної трансформації, взаємоузгодження інтересів різних етносів, протекціонізм державній мові. Не менш важливою сприймалась і проблема інтелектуально-духовного розвитку, зокрема підтримки національної культури, системи освіти та науково-технічної сфери. І, на завершення, оптимістична нота: «Суспільство, до якого ми прагнемо, виправдає всі труднощі перехідних процесів, якщо реальною в царині владних відносин та відносин власності стане формула свободи людини, оскільки її діяльність буде заснована на праві і унормована законом» [29, с. 390].

Наскільки ж відповідали зроблені прогностичні оцінки намірам самої влади здійснювати відповідні реформи і чи було взагалі у її найвищих представників адекватне сприйняття суспільних запитів? Відповідь має бути однозначною: так, розуміла. Понад те, публічно оголошувала реалізацію гуманітарних пріоритетів розвитку своїм найважливішим

стратегічним завданням. Чи не найпоказовішим у цьому контексті є інтерв'ю тодішнього прем'єр-міністра України В. Януковича газеті «День» від 22 листопада 2006 р. з промовистою назвою: «Сім стовпів, які підпирають небо нашої свободи». Під цими «стовпами» воліла б жити будь-яка нормальна людина у світі. І вони, на переконання прем'єра, вже в Україні існують. Ось те, що, на його думку, вже мають українці: сповідування усіма без винятку політичними силами демократичних цінностей і сприяння розвитку стійких інститутів демократії; сплав демократії з політичною стабільністю; рішуча і незворотна боротьба з корупцією; прозорість управління і правова гарантія реформ та інвестицій; створення нових робочих місць; повага до власності, її недоторканність; свобода слова. І, мовби насміхаючись над читачем, завершує своє «одкровення»: «Мы еще много лет будем мысленно возвращаться в то непростое время конца 2004, время, которое изменило нас и которое, несмотря на все, оставило неизменными наши моральные ценности, те ценности, которые составляли основу нашей жизни» (підкреслення наше. – В. К.) [31, с. 38]. І в цьому майбутній президент-утікач дійсно не лукавив: після невдалої спроби фальсифікувати результати виборів 2004 р. всі свої наступні дії він послідовно спрямовував як на «викорчовування» тих самих, нехай і дуже ефемерних та примарних, «стовпів демократії», так і на руйнацію самої України, невтомно вишукуючи, що ще можна поцупити і кому ще можна продатися.

Помаранчева революція 2004 р. відбулася як відповідь на безвладдя, цинічне порушення корумпованою верхівкою основних демократичних принципів

управління, починаючи від тотального здириництва та розкрадання національного достатку і закінчуючи відвертою фальсифікацією на тодішніх президентських виборах. Народний спротив вніс корективи і на деякий час притлумив ненажерливість можновладців. Після перемоги В. Ющенка очікувалися зміни на краще. Однак, крім пафосної риторики та прилаштування до важелів управління «нової команди» з найближчого оточення президента, народ нічого кращого так і не діждався. Це чітко простежили соціологи, насамперед – за зміною ставлення громадян до влади. Виявилось, що безпосередньо після виборів рівень довіри до неї протягом декількох місяців перевищував кількість тих, хто владі не довіряв. А вже в червні 2006 р. співвідношення стало іншим: цілком і переважно «не задоволених» виявилось 61,3% опитаних, а «повністю і переважно задоволених» стало менше третини – 29,2% [5].

Надалі розчарування лише посилювалось, і викликалось це активною бездіяльністю влади як усередині країни, так і на міжнародній арені. В останньому випадку європейський поступ за часів В. Ющенка, наприклад, а точніше – його відсутність, майже афористично означила відома політологиня Г. Яворська: «Непевний об'єкт бажання» [30]. Це – про зближення з Євросоюзом. Бджоли та трипільські артефакти, колекцію яких діючий гарант поповнював зі стихійних ринків, стимулюючи тим самим діяльність «чорних» археологів, витіснили із його поля зору усі інші пріоритети розвитку країни, включаючи і гуманітарні.

Суспільство розчарувалось новим правлінням: оприлюднені благі наміри виявилися неспроможними здолати корисні інтереси тіньових «господарів»

країни. Аналітики таким чином резюмували набуте: «Перебіг подій останніх років свідчить, що в Україні стан демократії не може задовольнити ні демократично орієнтованих політиків, ні український народ, ані міжнародні організації, які спостерігають за становленням України як сучасної держави і які бажали бачити її у колі демократичних країн. Дійсно, наші досягнення в цій сфері ще досить скромні. Свобода слова поки що реалізується лише на етапі свободи просто говоріння й висловлювання взаємних претензій, а права людини реально не гарантовані владою, судом та іншими правоохоронними органами. Як не прикро констатувати, але інститути громадянського суспільства мало впливають на вирішення животрепетних проблем людей» [9, с. 8]. І головною причиною такого стану фахівці вважають саме корисні мотиви: «Протягом тривалого часу різні гілки влади по-своєму трактують національні інтереси і свою роль в їх досягненні» [9, с. 8].

Аналітика гуманітарних пріоритетів середини правління В. Януковича засвідчила повну запусненість та крайню занедбаність цієї сфери державної політики. Порівнюючи різні аспекти руху України до Європи, відзначались як відсутність бодай якогось наближення до політико-правових та інституційних стандартів ЄС, так і повна байдужість (у кращому випадку) до утвердження людиновимірних пріоритетів та входження до європейського цивілізаційного простору. Свідченням цього є те, що «питання формування європейської ідентичності в Україні не інституалізовані, до соціокультурного простору ЄС Україна інтегрована досить слабко». І далі робиться акцент на причинах такого становища,

котрі полягають у тому, що «з боку державної влади цьому питанню приділяється мінімальна увага, оскільки досі не прийняті засадничі концепції розвитку в гуманітарній, соціокультурній та інформаційних сферах, де мали б бути визначені загальнозначущі цінності, що об'єднували б українське суспільство й інтегрували в європейський простір» [2, с. 125–126].

У цьому контексті постає цілком зрозумілим одне з перших рішень цього президента у сфері наукового супроводу стратегії національної безпеки. Ще на самому початку своєї каденції, 2 квітня 2010 р., указом № 471/2010 В. Янукович ліквідував базові наукові установи, котрі якраз і відповідали перед президентською адміністрацією за розробку відповідної аналітики та прогнозів. Йдеться про Національний інститут проблем міжнародної безпеки та Інститут проблем національної безпеки, підпорядкованих РНБО, ліквідованих без будь-якого аудиту чи навіть простих роз'яснень. Плин часу засвідчив, що вже на той час існувала зовнішня матриця управління «командою Януковича», яку він намагався втілити в життя і стосовно всієї України. Власна стратегія національної безпеки вже стала непотрібною, оскільки «до виконання» була взята модель переорієнтації вектора інтеграції з Європи на Росію з усіма впливаючими звідси політичними, гуманітарними та економічними наслідками.

Ревізія була проведена і щодо історичного минулого України, зокрема в оцінці страшного злочину проти її народу – Голодомору 32–33 рр. Виступаючи 27 квітня 2010 р. на сесії ПАРЄ під час ухвалення резолюції, ініційованої свого часу Україною і присвяченої пам'яті

жертв Голодомору, Янукович фактично озвучив не позицію жертви терору, а, навпаки, – позицію ката, історичного правонаступника його здійснення, тобто Росії: «Це були наслідки сталінського тоталітарного режиму, ставлення до людей. Але визнати Голодомор як факт геноциду стосовно одного чи іншого народу, ми вважаємо, буде неправильно, несправедливо. Це була трагедія, спільна трагедія народів, які колись входили в єдину державу – Радянський Союз» [32]. Маємо справу з класичною російською схемою розмивання проблеми, перекваліфікації її статусу, цинічне заперечення самого факту цілеспрямованого нищення одного конкретного народу. Нагадаємо у зв'язку з цим, що ще законом від 28 листопада 2006 р. «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» Верховна Рада визнала цей голодомор геноцидом українського народу, і президент цієї країни мусив відштовхуватися від цього факту. Натомість з високої трибуни європейських парламентарів пролунала зовсім інша, протилежна за своєю суттю, оцінка трагедії.

А за декілька днів до горезвісного виступу в ПАРЕ, а саме 21 квітня 2010 р., президенти України і Росії підписують т. зв. «Харківські угоди», за якими Чорноморський флот РФ отримує право знаходитися на українській землі та воді аж до 2042 р. І всупереч масовим протестам громадськості, шаленому опору опозиції Верховна Рада 27 квітня того ж року ці угоди ратифікує. Позицію В. Януковича у цій справі вважали маріонетковою, а до Генеральної прокуратури навіть надійшов позов від нардепа Григорія Омельченка про звинувачення «підписанта» у державній зраді [8]. Втім, як і практично всі інші справедливі

протести, це звернення залишилося без відповіді. Загалом квітень 2010 р. для В. Януковича виявився дуже насиченим і напруженим: державні інтереси України він зраджував де тільки міг і як тільки міг.

Те, що це була послідовна антиукраїнська антидержавна позиція, засвідчили і його подальші дії, пов'язані, зокрема, з колізіями навколо Українського інституту національної пам'яті (УІНП). Установа створена 31 травня 2006 р. як центральний орган виконавчої влади, на який Кабінетом Міністрів України поклалися всебічні завдання у сфері вивчення минулого українського народу, увічнення пам'яті про видатні події та постаті, організація масових заходів (ювілеїв тощо), популяризація знань про Україну та ін. Безперечно, ці функції спрямовувалися на вивільнення масової свідомості та повсякденної реальності громадян від комуністичного дурману. Але це не відповідало матриці поведінки В. Януковича, і 9 грудня 2010 р. УІНП указом президента ліквідується [18]. Щоб створити видимість зацікавленості в збереженні історичної пам'яті, Кабінету Міністрів того ж дня було доручено... створити УІНП, але вже – як науково-дослідну установу. Відновити УІНП як центральний орган виконавчої влади вдалося лише після Революції гідності указом президента П. Порошенка 2 серпня 2014 р. із завданням реалізації державної політики у сфері збереження національної пам'яті.

Зрозуміло, що подібні кульбіти першої посадової особи держави не могли бути не поміченими європейськими партнерами України, які висловлювали занепокоєність непослідовністю та ретроградністю української політики,

котра де-факто дедалі більше ставала в опозицію як до законодавства ЄС, так і піддавала ревізії власні національні політико-правові напрацювання. А тому цілком слушним постає висновок аналітика-міжнародника О. Снігир: «З одного боку, Євросоюз зацікавлений у посиленні свого політичного впливу на Україну та поглиблення економічного співробітництва з нею. Однак критичною перешкодою для подальшого прогресу у відносинах Україна – ЄС європейські політики називають невідповідність української внутрішньої політики європейським цінностям» [24, с. 30–31]. Так, саме внутрішня політика президента, котра стала гальмом для розвитку самої країни, впадала у вічі навіть об'єктивним безстороннім європейцям.

І акт відмови президента В. Януковича від асоціації з ЄС восени 2014 р. став логічним продовженням його «малоросійської» політики, що спричинило справедливе обурення суспільства, зрадою національних інтересів України на користь колишньої метрополії. Цьому знову-таки передувала зустріч прем'єр-міністра України М. Азарова з Д. Медведевим у Санкт-Петербурзі, після якої він на засіданні Верховної Ради України оголосив про згортання європейського вектора України. 28–29 листопада 2014 р. на Вільнюському саміті «Східного партнерства», на якому планувалося підписати Угоду про асоціацію, В. Янукович відмовився це зробити, перекинувши вину за це на сам ЄС, а як умову подальшої співпраці висунув відвертий ультиматум про участь у таких переговорах РФ як посередника. Зрозуміло, що Голова Єврокомісії Ж. М. Баррозу відразу ж відкинув цю вкрай нахабну і провокативну пропозицію. А всі інші дізналися

і про ринкову ціну «душі» Януковича – \$3 млрд. російського кредиту, які випадали з української казни разом із самим президентом-утікачем. А, найімовірніше, ці юдині срібняки до казни взагалі і не надходили.

Але Україна була, є і буде, і цьому свідченням є її багатовікова історія, гарантом – незнищенність українського духу та нестримний потяг до свободи її народу. І це дійсно так: саме єдність у розумінні загальнонаціональних інтересів є запорукою і гарантом успішного існування та розвитку держави, навіть – її процвітання. Для цього навіть не варто залучати досвід визнаних країн-лідерів вільного світу, а бодай торкнутися політичної еволюції колишніх радянських васалів і колоній, тобто країн-учасниць Варшавського договору, та пострадянських незалежних держав. За співмірний з українською незалежністю історичний проміжок часу після падіння Берлінської стіни – протягом першого десятиліття – їхній політико-правовий, цивілізаційний у широкому розумінні, поступ не може не вражати і є гідним для України прикладом для наслідування. Румунія першою з країн – колишніх членів Організації Варшавського договору 12 січня 1990 р. заборонила Комуністичну партію з подальшим «ефектом доміно» щодо цієї злочинної організації серед східноєвропейських партнерів. Не забарилися і демократичні реформи. В Угорщині, наприклад, протягом 1993–1998 рр. були сформовані основні принципи політики безпеки і оборони, ухвалені за згодою між п'ятьма основними партіями: наявність політичного консенсусу не потребувала подальшого обговорення питань загальнонаціонального значення на референдумі. Сусідня Польща заклала

відповідні політичні наміри в нову Конституцію, котра була ухвалена Національними зборами 2 квітня 1997 р. і підтверджена на загальнонаціональному референдумі 25 жовтня 1997 р., і досить швидко стала членом НАТО, СОТ і ЄС. В Литві, Латвії та Естонії концепції національної безпеки обговорювались на конференціях парламентаріїв, політиків та експертів із сусідніх та західних країн, представниками міжнародних та національних неурядових організацій. Всі рішення ухвалювались консенсусом з подальшим законодавчим закріпленням у парламентах та на референдумах. Україна ж із власною стратегією національної безпеки, по суті справи, не визначилася й досі.

Доповідаючи перед Верховною Радою за передостанній рік правління, президент П. Порошенко цілком реалістично вже робив наголос не стільки на гуманітарних пріоритетах розвитку, скільки на необхідності подолання гуманітарних загроз, котрі постали і через внутрішню владну бездіяльність, і загострилися в умовах війни з боку Росії. Серед цих тривожних і небажаних явищ особлива увага звернена на такі: загроза національній ідентичності; загострення суперечностей у сфері етнополітики; маніпуляції з історичною пам'яттю; використання Московського патріархату для суспільної дестабілізації в Україні [13, с. 25–33]. Позитивне розв'язання цих проблем тодішній президент знову вишукує в ідеї консолідації сукупних зусиль влади і суспільства, щоправда, приправленою на цей раз, на жаль, гіркотою війни: «Досвід націй, які розвивались в складних умовах втрати частини території, постійного збройного конфлікту або загрози його виникнення (Ізраїль,

Республіка Корея, ФРН) свідчить про необхідність «позитивної консолідації» – об'єднання більшості громадян навколо побудови держави, в якій стан особистих справ, свобод та рівень доступних можливостей для розвитку особистості ставав зразком для сусідніх країн» [13, с. 14].

Президент П. Порошенко визначив найголовніші з гуманітарних пріоритетів, які мали відіграти свою найважливішу і найнагальнішу консолідаційну функцію у розбурханому, стривоженому і водночас спрямованому на перемогу українському суспільстві. Це – канонічне узаконення помісної Православної церкви України, деміфологізація новітньої історії, розвиток української мови як державної та мов національних меншин [13, с. 15]. І слід віддати належне очільнику держави: під час останніх декількох місяців його каденції отримано Томос про визнання автокефалії Православної Церкви України, Верховна Рада спромоглася ухвалити Закон про українську мову як державну. Що ж стосується подолання наслідків тоталітаризму, то на цій ниві була здійснена величезна робота з декомунізації культурного середовища, в чому вельми помітну інтегруючу роль виконав Український інститут національної пам'яті при Кабінеті Міністрів України.

Висновки

Відповідаючи на зовнішні виклики та загрози, зокрема постійний шантаж, економічну блокаду та військову агресію Росії, Україна продемонструвала здатність чинити ефективний опір і зберегти державну незалежність. Безумовно, однак, що міра успіху залежить від здатності України протистояти зовнішнім

впливам єдиним згуртованим цілим, чого, на жаль, ми не спостерігаємо. А тому пошук підвалин, шляхів та механізмів консолідації українського суспільства є запорукою і самого її існування, і подальшого успішного розвитку. Орієнтація на гуманітарні пріоритети передбачає вивершення в центр суспільного буття громадянина з його правом на свободу, гідність і честь. Громадянин же постає і найбільшою соціальною цінністю як творець держави, яка покликана захищати й оберігати його інтереси. Існують також засадничі морально-етичні та духовно-практичні регулятиви міжлюдських взаємин, котрі уможливають пошук суспільного консенсусу та злагоди. Особливу роль відіграють інформаційно-комунікативні можливості формування єдиного простору взаєморозуміння, спілкування та прийняття рішень. Відповідальність і справедливість при цьому повинні мати не лише правовий, але й екзистенційний вимір, а пошук компромісів має стати шляхом до узгоджених вчинків на всіх рівнях та гілках влади. Сформоване громадянське суспільство має, з одного боку, уникати спокуси перебрання на себе невластивих йому політичних функцій, а з іншого – повною мірою здійснювати свою людиноцентричну діяльність щодо захисту прав і свобод кожного члена суспільства.

Досить розповсюдженою в політичній думці, а серед пропагандистів з країни-агресора – домінуючою, є точка зору, що Україна неспроможна самотужки подолати існуючі загрози та небезпеки і що для цього потрібні ефективні зовнішні організатори. Це стає зрозумілим з контексту праць сучасних глобалістів з їхньою апеляцією щодо всепланетної

системності та взаємозалежності, тобто наголос робиться на врахуванні позитивного досвіду та креативної допомоги з боку західних країн. У цьому випадку подібна взаємодія постає своєрідним каталізатором для власної моделі стійкого (усталеного) розвитку, ідеологія якої також знаходиться в річищі сучасного глобалізму. Таким чином, наголос робиться на самоорганізаційних можливостях українського народу, на його здатності – перевіреної часом – у важку годину згуртуватися і спільними зусиллями вершити свою долю. А тому необхідно вишукувати ефективні гуманітарні ядра-організатори, котрі стануть каталізаторами об'єднавчих процесів.

На характер і спрямованість української гуманітарної політики суттєвий вплив мають зовнішні дестабілізуючі чинники, насамперед з боку Російської Федерації. При цьому використовуються найрізноманітніші засоби та напрямки такого впливу, зокрема інформаційні, політичні, дипломатичні, культурні, економічні та військові, які здійснюються шляхом тиску, шантажу, заохочення, підкупу та відвертого примусу. Об'єктами такого впливу постають владні, управлінські та професійні структури, ті чи інші партійні чи олігархічні групи інтересів, формування та організації громадянського суспільства, різноманітні соціальні, етнічні та територіальні спільноти тощо. Головною метою постає збереження тотального контролю над Україною та трансформація її в частину нового імперського геополітичного простору Росії. Провідними ідеологемами при цьому виступають ностальгічні редукції за радянським минулим та утвердження цінностей і пріоритетів «русского мира» як начебто

єдино прийнятних для українського суспільства. Скоординованими зовнішніми зусиллями створюється певна віртуальна фантомна реальність, яка подається як дійсно існуюча, справжня і єдино можлива. Подібним чином сконструйована, зазомбована українська спільнота, на думку агресора, в своєму життєвому виборі і має орієнтуватися на нав'язану ззовні матрицю поведінки і дії.

Деструктивний вплив зовнішнього, чужого відбувається у двох взаємопов'язаних вимірах: діахронному та синхронному. Перший, або історичний, вимір спрямований на утвердження та збереження української минувшини як невід'ємної складової російської, зокрема радянської, системи, котра в такому поданні міфологізується та ідеалізується і постає як світ бажаний, омріяний та смисложиттєвий, як такий, лише в якому і можливе повноцінне буття людини. Синхронна або актуальна площина існування спільнот своїм концентром має творення спільної фантомної ідентичності представників «руського мира», нівелювання української самодостатності, заперечення самого онтологічного факту існування українства. Вкручені, імплантовані подібним чином у масову свідомість частини українського суспільства подібні стереотипи стають своєрідними маніпулятивними регуляторами свідомості тих громадян України, котрі не поділяють загальнонаціональних, загальнодержавних цінностей та конституційних норм життя і стають зручним матеріалом для сепаратистських настроїв та рухів.

Дослідження значення і ролі гуманітарних пріоритетів в консолідації українського суспільства в соціально-ціннісних

вимірах здатне сприяти подальшому науковому пошуку в цьому напрямку, використовуватись як теоретична і методологічна складова у розробці державних програм суспільного розвитку, законодавчих актів, культурологічних проєктів, коригуванні відповідним чином навчальних програм в закладах середньої та вищої освіти. На світоглядному рівні належним чином репрезентовані засобами масової інформації здобуті висновки сприятимуть формуванню цінностей і переконань взаємної поваги і розуміння, уміння знаходити консенсус у складних ситуаціях. Поза сумнівом, гіркий досвід українського суспільства, коли в умовах війни необхідно прагнути єдності та взаємної підтримки, не може залишити байдужими громадян інших країн, особливо тих, де спостерігаються схожі події.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні зареєстровано 14 проросійських партій. URL: <http://mobile.tyzhden.ua/news/79989/>
2. Європейський проєкт та Україна: монографія / А.В. Єрмолаєв [та ін.]. Київ: НІСД, 2012. 192 с.
3. Ієромонах Євстратій (ЗОРЯ). Історичні та канонічні передумови об'єднаної собору 25–26 червня 1992 р. *Українознавство*. Київ, 2002. Число 4. С. 193–196.
4. Крисаченко В. С. Конституційні засади з'єдинення України: соборність & федералізація. *Українознавство*. 2020. № 1 (74). С. 39–64.
5. Матеріали до прес-конференції «Громадська думка населення України – червень 2006 р.». Київ: Фонд «Демократичні ініціативи», 2006. 16 червня. 14 с.
6. Михальченко М. І., Самчук З. Ф. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів. Київ: Видавнича фірма «Відродження», 1998. 288 с.

7. Москвичова А. Творчі Конституції: як це було і що змінилося. URL: radiosvoboda.org/a/29324056.html (28 червня 2018 р.)
8. Переяславець Б. Без терміну давності. URL: umoloda.kyiv.ua/number/2741/176/95873
9. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / за ред. А. І. Кудряченка. Київ: НІСД, 2007. 396 с.
10. Попович М. В. Європа – Україна – праві і ліві. Київ: Центр громадянської проєкції «Київське братство», 1997. 108 с.
11. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. 2-ге вид. Київ: Юрінформ, 1992. 199 с.
12. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. 472 с.
13. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році: Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2018. 688 с.
14. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19
15. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17
16. Про мови в Українській РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.10.1989 р. № 8312-XI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11
17. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-XII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2994-12
18. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9.12.2010 р. № 1085/2010. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010
19. Рішення Конституційного Суду України у справі Закону України «Про засади державної мовної політики». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18
20. Роз'яснення щодо набуття чинності закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245496101 (3 липня 2019 р.)
21. Свідзинський А. Куди нас веде президентська команда? *Розбудова держави*. Київ, 1996. № 6. С. 3–12.
22. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.
23. Сирота М. Д. Україна у геополітичному просторі третього тисячоліття. 2-ге вид. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2007. 216 с.
24. Снігир О. В., Гуцал С. А. Трансформація Європейського Союзу під впливом євразони. Висновки для України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2012. 64 с.
25. Стегній О. Г. Інституалізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків. Київ: Інститут соціології НАН України, 2002. 380 с.
26. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Збірник статей за матеріалами міжнародної конференції. Київ: Сатсанга, 2001. 224 с.
27. Студентська революція на граніті: альбом / авт. та упор. О. Доній. Київ: Смолоскип; Тріумф, 1995. 129 с.: іл.
28. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / голова ред. колегії О. Ф. Белов: монографія. Київ: НІСД, 1999. 384 с.
29. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005 / за ред. О. С. Власюка. Київ: Знання України, 2005. 608 с.
30. Яворська Г. М., Богомолов О. В. Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі: монографія. Київ: ВД Дмитра Бурого, 2010. 136 с.
31. Янукович В. Ф. ... И год у власти. Киев: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2007. 112 с.
32. Янукович у ПАРЕ: геноциду українців не було. URL: bbc.com/ukrainian/news/2010/04/100427_yanukoviych_page_br

REFERENCES

1. *14 Pro-Russian Parties Have Been Registered in Ukraine*. [online] Available at: <http://mobile.tyzhden.ua/news/79989/> [in Ukr.]
2. YERMOLAIEV, A. (2012). *The European Project and Ukraine: A Monograph*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 192 p. [in Ukr.]
3. HIEROMONK EUSTRATIUS (ZORIA). (2002). Historical and Canonical Prerequisites for the Unification Council of June 25–26, 1992. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4. Kyiv, pp. 193–196. [in Ukr.]
4. KRYSACHENKO, V. (2020). Constitutional Foundations of the Unification of Ukraine: Unity vs Federalization. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1 (74), pp. 193–196. [in Ukr.]
5. *Public Opinion of the Population of Ukraine: June 2006*. Conference Proceedings. (June 16, 2006). Kyiv: Democratic Initiatives Foundation, 14 p. [in Ukr.]
6. MYKHALCHENKO, M., SAMCHUK, Z. (1998). *Ukraine during the Interwar Period. The Brilliance and Misery of Courtesans*. Kyiv: Vidrodzhennia, 288 p. [in Ukr.]
7. MOSKVYCHOVA, A. (2018). *Creators of the Constitution: How It Was and What Has Changed*. [online] Available at: radiosvoboda.org/a/29324056.html [in Ukr.]
8. PERELASLAVETS, B. *Without Limitation Period*. [online] Available at: umoloda.kyiv.ua/number/2741/176/95873 [in Ukr.]
9. KUDRIACHENKO, A., ed., (2007). *Political System and Civil Society: European and Ukrainian Realities: A Monograph*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 396 p. [in Ukr.]
10. POPOVYCH, M. (1997). *Europe – Ukraine – Right and Left*. Kyiv: Kyivske bratstvo, 108 p. [in Ukr.]
11. KACHURENKO, Yu. (1992). *Human Rights. International Treaties of Ukraine, Declarations, Documents*. 2nd ed. Kyiv: Yurinform, 199 p. [in Ukr.]
12. *On the Internal and External Situation of Ukraine in 2003: Message from the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine*. (2004). Kyiv: Information and Publishing Center of the State Statistics Committee of Ukraine, 472 p. [in Ukr.]
13. *On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018: An Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine*. (2018). Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 688 p. [in Ukr.]
14. *On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language: Law of Ukraine as of April 25, 2019 No 2704-VIII*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19 [in Ukr.]
15. *On the Principles of State Language Policy: Law of Ukraine as of July 3, 2012 No.5029-VI*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17 [in Ukr.]
16. *On Languages in the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic as of October 28, 1989, No. 8312-XI*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11 [in Ukr.]
17. *On National Minorities in Ukraine: Law of Ukraine as of June 25, 1992 No. 2494-XII*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2994-12 [in Ukr.]
18. *On Optimization of the System of Central Executive Authorities: Presidential Decree as of December 9, 2010 No. 1085/2010*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010 [in Ukr.]
19. *Resolution of the Constitutional Court of Ukraine in the Case of the Law of Ukraine “On the Principles of State Language Policy”*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18 [in Ukr.]
20. *Clarification on the Entry into Force of the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language”*. [online] Available at: mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245496101 [Accessed 3 July 2019]. [in Ukr.]
21. SVIDZYNSKYI, A. (1996). Where Does the Presidential Team Lead Us? *Rozbudova*

- derzhavy* (State-Building), (6). Kyiv, pp. 3–12. [in Ukr.]
22. HORBULIN, V. (2017). *World Hybrid Warfare: The Ukrainian Front: A Monograph*. Kharkiv: Folio, 496 p. [in Ukr.]
23. SYROTA, M. (2007). *Ukraine in the Geopolitical Space of the Third Millennium*. 2nd ed. Kyiv: PULSARY, 216 p. [in Ukr.]
24. SNIHYR, O., HUTSAL, A. (2012). *Transformation of the European Union under the Influence of the Eurozone. Conclusions for Ukraine: An Analytical Report*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 64 p. [in Ukr.]
25. STEHNII, O. (2002). *Institutionalization of Ecological Interests in a Society of Sociogenic Risks*. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 380 p. [in Ukr.]
26. *Ukraine's National Security Strategy in the Context of the Global Community Experience*. Collection of Articles Based on the International Conference Proceedings. (2001). Kyiv: Satsanha, 224 p. [in Ukr.]
27. DONII, O., comp., (1995). *The Student Revolution on Granite: An Album*. Kyiv: Smoloskyp; Triumph, 129 p. [in Ukr.]
28. BIELOV, O., ed., (1999). *Ukraine in 2000 and Beyond: Geopolitical Priorities and Development Scenarios*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 384 p. [in Ukr.]
29. VLASIUK, O., ed., (2005). *Ukraine: Strategic Priorities. Analytical Assessments 2005*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 608 p. [in Ukr.]
30. YAVORSKA, H., BOHOMOLOV, O. (2010). *An Uncertain Object of Desire: Europe in the Ukrainian Political Discourse: A Monograph*. Kyiv: Dmitry Burago Publishing House, 136 p. [in Ukr.]
31. YANUKOVYCH, V. (2007). ... *A Year in Power*. Kyiv: Dmitry Burago Publishing House, 112 p. [in Ukr.]
32. *Yanukovych in PACE: There Was No Genocide of Ukrainians*. [online] Available at: bbc.com/ukrainian/news/2010/04/100427_yanukovych_pace_br [in Ukr.]

Невпинний і важкий шлях України до державної незалежності – це насамперед боротьба за права і свободи людини, бажання нації самостійно вирішувати свою долю, стремління зберігати й утверджувати власні цінності і шанувати духовні підвалини інших народів. Загалом національний суверенітет постає як умова та засіб демократичного розвитку України, в якій людина є і найвищою цінністю, і самим смыслом існування держави. Внаслідок цього гуманітарні пріоритети суспільного життя кардинально впливають на збереження самого єства України – її народу, складають підґрунтя її національних інтересів та національної безпеки, векторизують сталий розвиток країни у напрямку забезпечення соціальних прав її громадян, утвердження держави у світовому співтоваристві.